

JOAN B. CULLA

L'historiador amb corbata

Text i fotografia. *Josep M. Muñoz*

Joan Baptista Culla i Clarà (Barcelona, 1952), que sempre ha signat Joan B. Culla, és historiador, professor d'Història Contemporània a la Universitat Autònoma de Barcelona i col·laborador habitual dels mitjans de comunicació, tot fent justícia a les seves dues grans passions juvenils: la història i el periodisme. És fill d'una família treballadora del Poblenou, tot i que ell, precisa, va néixer al barri de Sant Andreu i vivia al Clot. Va estudiar Història Moderna i Contemporània a la Universitat de Barcelona, en una època summament polititzada: va començar la carrera la tardor del 1970, coincidint amb el procés de Burgos, i la va acabar el 1975, coincidint amb la mort de Franco. A la facultat es va interessar pels partits polítics —va començar una ingent col·lecció, que guarda a casa seva, de documentació política de tota mena— però mai no va militar enlloc, tot i que va ser, en algun moment, «company de viatge» del PSUC i va estar pròxim a la gent que van fundar *L'Avenç*. A la carrera, va optar decidament per la història contemporània i per una història política allunyada dels corrents economicistes llavors més de moda. Va dedicar la tesina a un partit dels anys trenta, el Partit Nacionalista Republicà d'Esquerra, fundat per Joan Lluhí, Antoni Xirau, Carles Martí Feced i Josep Tarradellas. A mig camí de la seva vocació d'historiador i de periodista, ha tingut l'oportunitat de tractar de prop dos dels presidents de la Generalitat, Josep Tarradellas i Jordi Pujol, amb qui ha compartit moltíssimes hores de conversa. La seva recerca s'ha orientat cap a l'estudi del catalanisme polític i, també, dels seus adversaris. Va dedicar la seva tesi a l'estudi del lerrouxisme [*El republicanisme lerrouxista a Catalunya (1901-1923)*, Curial, 1986] i ha dedicat sengles monografies a partits com Convergència Democràtica i Esquerra Republicana. Després de publicar la tesina, *El catalanisme d'esquerra (1928-1936)* (1977), va col·laborar en la *Història de Catalunya* dirigida per Pierre Vilar (vol. VIII, *El franquisme i la transició democràtica (1939-1988)*, amb Borja de Riquer, 1989), va editar (amb Isidre Molas) un *Diccionari de partits polítics de Catalunya, Segle XX* (2000), va coordinar el volum *El pal de paller. Convergència Democràtica de Catalunya (1974-2000)* (2001), va publicar una breu *Unió Democràtica de Catalunya: el llarg camí (1931-2001)* (2002) i els llibres *Israel, el somni i la tragèdia. Del sionisme al conflicte de Palestina* (2004), *La dreta espanyola a Catalunya, 1975-2008* (2009), *Esquerra Republicana de Catalunya, 1931-2012. Una història política* (2013) i *El tsunami. Com i per què el sistema de partits català ha esdevingut irreconeixible* (2017). Tertulià a la ràdio i la televisió i col·laborador en diverses publicacions periòdiques, ha dirigit també programes de televisió sobre documentals històrics.

Comencem parlant dels seus orígens, que cal situar, crec, al Poblenou.

En un sentit literal, jo neixo al barri de Sant Andreu, a la Clínica Sant Jordi, que havia estat creada pel Dr. Dencàs [dirigent d'Estat Català], amb el seu sogre, el Dr. Cararach. Llavors, l'any 1952, la majoria de la gent encara solia néixer a casa, però la meua mare era en això moderna, de manera que, sense cap vincle amb aquell barri, vaig néixer a Sant Andreu.

Els primers vuit mesos de la meua vida vaig viure al Poblenou, a casa de la família de la mare, fins que van poder trobar un pis de lloguer —un gran problema, en aquella època—, un piset absolutament modest, com corresponia, al nucli antic de Sant Martí de Provençals. Una zona que quedava entre l'actual Gran Via —que llavors no estava oberta en aquell tram— i la Meridiana. Vivíem a dos minuts del que tothom en deia Ca la Vila, que era l'antic ajuntament de Sant Martí de Provençals, situat, llavors i ara, en una plaça anomenada de Valentí Almirall. Dos carrers més enllà hi havia el carrer de Narcís Monturiol. Sembla clar, doncs, que el que va fer la purga, l'any 1939, del nomenclàtor dels carrers de Barcelona, almenys en aquella zona, no sabia gaire res.

Això sí, el carrer on jo vaig viure vint-i-sis o vint-i-set anys de la meua vida, aquest no va passar el filtre, perquè es deia carrer de la Democràcia i el van rebatejar com a *calle* del Movimiento Nacional. Que és rar, en el nomenclàtor franquista: a Catalunya no en vaig sentir mai cap altre. Vist en perspectiva, era una mica grotesc, perquè hi havia una desproporció manifesta entre la institució a la qual homenatjava —el partit únic del règim— i la realitat d'aquell carrer, que confrontava amb una zona industrial; de fet, en un extrem hi havia una fàbrica de gasoses i sifons que es deia La Perfecció.

Ara bé, la vida de barri, si se'n pot dir així, i les històries i les tradicions de barri meves sempre van ser les dels meus pares, que procedien tots dos del Poblenou.

El carrer on vivia de petit es deia de la Democràcia, però va ser rebatejat com a carrer del Movimiento Nacional. Era una mica grotesc, perquè hi havia una desproporció manifesta entre la institució a la qual s'homenatjava i la realitat d'aquell carrer, que era al límit d'una zona industrial.

La festa major a la qual anàvem, al setembre, era la del Poblenou. El meu pare estava vinculadíssim, des de nen, al Club Esportiu Júpiter, el club de futbol històric del Poblenou. En altres èpoques, menys intensament, va ser directiu del Centre Moral i Cultural, una institució catòlica, que encara existeix, al carrer Pujades. I de jove també havia estat directiu del Casino L'Aliança, a la Rambla del Poblenou.

La família de la meua mare va continuar vivint al Poblenou —la del pare s'havia traslladat l'any 1935 a l'Eixample—, i com que hi havia una relació molt estreta, la paradoxa era que tot i que pràcticament no hi vaig viure mai, en canvi era el meu paisatge sentimental. Quan els meus pares i els meus cosins del Poblenou es van comprar —ells una mica més tard— dues casetes d'estiueig a Parets del Vallès, als vespres d'estiu ens hi reuníem tots, i allà totes les històries que jo sentia explicar eren del Poblenou: de les velles fàbriques, dels passatges, de la guerra. Sense ser-ne nadiu ni resident, és un món del qual sentia a parlar constantment.

Gent de classe treballadora, doncs.

El perfil social de la meua família és absolutament obrer. Dels meus quatre avis, només un, l'avi matern, havia nascut a Barcelona, tot i que el seu pare era de Vic. La família materna eren migrants interns: l'àvia procedia de Vallirana, al Baix Llobregat. I els Culla havien arribat de Vinaròs cap al 1900.

El germans Culla, eren sis o set, van aterrar a Terrassa, però ràpidament es van escampar. N'hi va haver dos que van anar a fer les Amèriques, a l'Argentina; es van instal·lar a Rosario de Santa Fe, i encara hi ha un cert contacte amb els descendents. Un altre se'n va anar, de jove, a París, on hi va viure setanta anys, sense renunciar mai a la nacionalitat espanyola. Era un joier-rellotger, que es va casar dues vegades però no va tenir fills. Li dèiem el tio de París. El meu pare explicava que, durant la guerra, els van anar molt bé els paquets de menjar que els enviava, amb cafè, xocolata i sucre —coses que aquí eren llavors introbables.

Els meus pares es van casar l'any 1948, i van anar de viatge de noces a Mallorca —on hi havia uns quasi-parents, una relació derivada de la Guerra Civil. Crec que si no van anar a París és perquè, llavors, la frontera amb França encara era tancada. Franco havia fet executar un republicà [Cristino García Granda] que havia estat un heroi de la Resistència a França, i en represàlia el govern francès va tancar la frontera durant dos anys. Per tant, l'any 48 probablement la frontera encara era tancada, però l'any següent van anar a París. Per a ells va ser un viatge absolutament extraordinari. Venint de la grisa Barcelona, París, tot i que encara estava en la ressaca de la guerra, era fabulós: anar al Moulin Rouge a veure la Josephine Baker, és una cosa que la meua mare no ha oblidat mai!

Després —faig un salt— l'any 1966 hi vam anar tots tres, també acollits per l'oncle. Hi vam estar disset dies!

El perfil social de la meua família és absolutament obrer. El meu pare va entrar a treballar, com a meritori, als tretze anys a can Oliva Artés, i la meua mare, acabats de fer els catorze, a la Hispano Olivetti, que és on es van conèixer després de la guerra.

Per a mi, va ser descobrir el món de cop —recordo que quan vaig tornar, i vaig explicar als meus companys de col·legi que havia estat disset dies a París, em miraven incrèdulament.

Bé, torno enrere. Per tant, els Culla s'escampen, uns a Amèrica, un altre a París, un es queda a Terrassa on regenta una impremta, i el meu avi s'instal·la a Barcelona. És, de professió, sabater. Arregla i fa sabates a mida. Al Poblenou, al carrer Marian Aguiló. Soci conspicu d'un cafè, un centre polític conegut com Els Federals. La tradició familiar diu que el 14 d'abril [de 1931] és ell qui surt al balcó del centre i hissa la bandera tricolor. Per tant: menestral, potser? Treballador autònom, en tot cas. La seva dona, la meua àvia paterna, era una treballadora de fàbrica, tèxtil, del Poblenou mateix.

Pel que fa als avis materns, ell era, primer, treballador del tèxtil —jo no el vaig conèixer, va morir l'any 1946, però segons que he sentit explicar, en un moment determinat té un accident laboral, no pas greu, però pel qual cobra una petita indemnització. Com que no suportava la vida de fàbrica, amb aquests diners es compra un carro i un cavall, i es dedica al transport. Es guanyarà la vida amb això. Cosa que serà una sort per a la seva família, perquè quan arriba la guerra, moltes de les feines les cobra en espècie, en aliments, de manera que a casa seva no pateixen les penúries alimentàries. L'àvia materna va treballar tota la vida en una fàbrica que estava molt a prop d'on vam anar a viure nosaltres, i que es deia Viuda e Hijos de Esteban Recolons, però que tothom coneixia com a Can Pa Sec, una cosa que no demana explicacions: pots comptar els salaris que hi pagaven! Per tant, les dues àvies obreres eren de fàbrica tèxtil, i els dos avis no sé si en podríem dir menestrals o treballadors autònoms. Aquest és el perfil.

Parli'm dels pares.

La meua mare, l'any 1937, acabats de fer els 14 anys, entra a treballar a la Hispano Olivetti. Que, com és sabut, era una fàbrica de màquines d'escriure, però que el

1937 treballava per a l'esforç de guerra i es dedicava, no sé si entre altres coses, a fer cartutxeria. En una època de sindicació obligatòria, i en una fàbrica que controla la CNT, ella s'afilia a la CNT.

El pare era onze anys més gran, havia nascut el 1912. Ell, al Poblenou, feia d'escolanet a la parròquia. A l'època, quan uns empresaris del barri buscaven aprenents, solien preguntar al mossèn si no coneixia cap noi seriós, de família honrada. El mossèn els va dir que sí: en Quimet Culla. El meu pare va entrar no com a obrer, sinó com el que se'n deia aleshores meritori. És a dir, a treballar en el despatx. La fàbrica, que ara depèn del Museu d'Història de la Ciutat, és can Oliva Artés, al carrer Pere IV. Feien maquinària per a la indústria tèxtil. Ell sempre va ser una persona amb inquietuds culturals, tot i que tenia una formació bàsica: va començar a treballar als tretze anys! Després, en acadèmies de barri, va anar formant-se una mica més, estudiant comptabilitat i tenidoria de llibres.

A l'Oliva Artés, viu l'Exposició Internacional del 1929, on l'empresa tenia un stand; recorda la inauguració amb els reis, i el zeppelin. Segueix treballant allà, sempre al despatx, fins que esclata la guerra. Llavors, els propietaris, que eren uns germans, es fan prudentment fonedissos. M'hauria encantat poder-ho saber millor, però ell —tot i que tenia una gran memòria— mai no va oferir-ne una explicació detallada. El fet és que, a l'estiu del 1936, l'assemblea de treballadors l'elegeix a ell com a director de la fàbrica. Un noi de vint-i-quatre anys. Per què? No ho he sabut mai. Per què se'l veia seriós? És possible. Per què no devia tenir enemics, per què no tenia cap filiació política? També hi devia fer que era algú del despatx, i no era, doncs, un obrer que a penes sabia signar. El cas és que l'elegeixen director. I quan —aquí tinc el nomenament signat per en Julián Zugazagoitia, secretari general del Ministeri de Defensa Nacional— l'Estat requisa les Indústries de Guerra i les nacionalitza, ell és ratificat com a director.

“Es necesario e insustituible” per a l'empresa, diu el document.

En aquest full, al darrere, hi ha, cada quinze dies, la revàlida del nomenament, i l'últim és amb efectes fins al 30 de gener del 1939, és a dir, fins al darrer dia. Li van donar aquest carnet, que mostra la cara de nen que tenia. És clar, això, per a ell, va ser fonamental a la vida. D'entrada, perquè, “*militarizado en el puesto de trabajo*”, no va haver d'anar a la guerra. Ell, ja de vell —va viure gairebé fins als 103 anys— deia: “Si arribo a haver d'anar a la guerra, no hauria passat de la plaça d'Espanya. M'hauria mort de por!” El cas és que no només no hi va haver d'anar, sinó que va tenir l'ocasió —i la va utilitzar— de salvar alguns companys de la mateixa sort, dient que els necessitava a la fàbrica. Aquests, tota la vida li van agrair.

Després de la instal·lació del govern de la República a Barcelona, i de l'estatalització de la indústria de guerra,

Carnet emès pel govern de la Segona República, pel Ministerio de Defensa Nacional, que acredita que Joaquim Culla Baila, de 25 anys, és director de fàbrica.

cada setmana va a la Subsecretaría de Armamento, que era al Casal Sant Jordi —l'actual conselleria de Justícia. Allà, el dissabte al matí, assisteix a una reunió dels directors de fàbrica —la seva era la fàbrica H— per donar compte de la producció i rebre instruccions. En acabar l'última d'aquestes reunions sabatines, el 21 de gener del 1939, amb els *nacionals* cada cop més a prop, el Director General de Construcció, que es deia Goicoechea —un altre socialista basc com Zugazagoitia— li diu que el govern de la República abandona Barcelona i que té a la seva disposició un lloc en un cotxe que els durà fins a la frontera. El meu pare pregunta: “¿Y cuando lleguemos a la frontera, qué?” I l'altre li respon que, allà, “cada uno se espabila como pueda”. Amb la cara que hi devia posar el meu pare, l'altre li va dir: “Quizá lo más prudente es que usted se quede”. I es va quedar.

Fixa't si era astut, si tenia una llestesa natural, que, durant l'any i mig anterior, en acabar aquestes reunions del dissabte a vegades ja era tard, i aquest Goicoechea, que li devia tenir simpatia, ordenava a un cotxe que el portés a casa —ell vivia a Bailèn-València. Un altre s'hauria fet portar amb el cotxe oficial fins a la porta de casa, per impressionar els veïns, però el meu pare es feia deixar dos carrers abans d'arribar-hi. De manera que, quan va començar el franquisme, ningú no el va inquietar.

No va patir cap represàlia?

L'únic episodi —i és interessant, perquè és un tema del qual no he sentit a parlar mai— és el següent: ell exerceix de director fins al darrer dia. El 26 de gener entren els *nacionals* a Barcelona, i reapareixen els amos de la fàbrica. Quan el veuen, li diuen de tot i que no cal que torni. Ell se'n va, una mica perplex. Al cap d'un parell de dies, deambulant per Barcelona sense rumb, es troba un conegut dels anys de la guerra, que li diu: “Culla, ja t'has presentat a les noves autoritats? Jo de tu ho faria!” I se'n va al Casal Sant Jordi, on el reben els militars franquistes i s'identifica com el director de la fàbrica H.

Llavors, un d'aquells oficials li diu: “Mire, usted ha servido hasta ahora a un gobierno. Ahora hay otro gobierno, pero el Estado es el mismo. La fábrica H todavía es nuestra, del Estado, y usted sigue siendo el director. De manera, que usted se va a la fábrica y les dice a los antiguos propietarios lo que le acabo de explicar. Y si tiene algun problema, me llama.” El meu pare, una mica atemorit, se'n torna cap a la fàbrica. Quan el veuen, els Oliva li diuen: “Culla, quin greu que ens sap! Ho has d'entendre, hem patit molt, dos anys i mig amagats per por que ens matessin, i l'altre dia estàvem molt excitats, però tot allò que et vam dir, oblida-ho, per favor! Vine, que ens has d'ajudar!”

Què volia dir, això? Durant el temps que havia estat de l'Estat, la fàbrica havia rebut maquinària nova i matèria primera pagada per l'Estat, i ara les noves autoritats franquistes volien recuperar la inversió, i els amos s'ho volien quedar. I qui podia dir, amb autoritat, que aquell torn, o que aquella mitja tona de coure, ja hi eren l'any 36? El meu pare. Aquesta va ser la raó. Ell va decidir que, al capdavall, més valia ajudar els Oliva que no pas els militars. I, per tant, va certificar que gairebé tot el que valia la pena que hi havia a la fàbrica, ja hi era d'abans. Com és natural, els Oliva no el van ratificar com a director —en una empresa familiar els càrrecs directius estaven reservats als fills—, però li van oferir a continuar treballant al despatx. Però ell havia agafat una experiència de més de dos anys dirigint una fàbrica, i quan va veure que el seu futur era tornar a fer d'escrivent, va buscar-se la vida. I l'any 1940 entra d'encarregat a la Hispano Olivetti —on, des de l'any 1937, hi treballava la meva mare.

Una gran empresa italiana que, justament en aquells anys, construeix una nova seu, molt moderna, obra de l'arquitecte Soteras.

La Hispano Olivetti encara no era on va ser després, és a dir a l'actual centre comercial Les Glòries, sinó en un lloc que el personal històric de l'empresa en deia la “fàbrica vella”, i que era al carrer Pallars, al Poblenou. Els Olivetti, membres conspicus de la burgesia jueva del Piemont, eren una gent europea, avançada, i van comprar un enorme terreny a tocar de la plaça de les Glòries, que llavors no existia com a tal, i van fer-se construir un complex formidable, espectacular, impropri de la Bar-

celona de l'any 1942. Per exemple, tenien una guarderia infantil —jo no hi vaig anar, perquè el meu pare considerava que el fill d'un encarregat no havia d'anar a la guarderia de la fàbrica. Però era el més modern que et puguis imaginar! Van comprar una finca a Teià, al Maresme, com a casa de colònies i a l'estiu, per torns, els nens de la guarderia anaven allà a passar-hi quinze dies. Tenia unes cuines i uns menjadors per al personal, un camp d'esports amb una piscina...

Allà va conèixer la meua mare. Ella va seguir treballant allà, fins que vaig néixer jo. Llavors, com deia el meu pare, sorneguerament, "el noi la va emancipar". Era el noi, i era aquella mentalitat de l'època, que si no hi ha fills, que la dona d'un encarregat treballi, passi; però si ja hi ha un fill per cuidar, no!

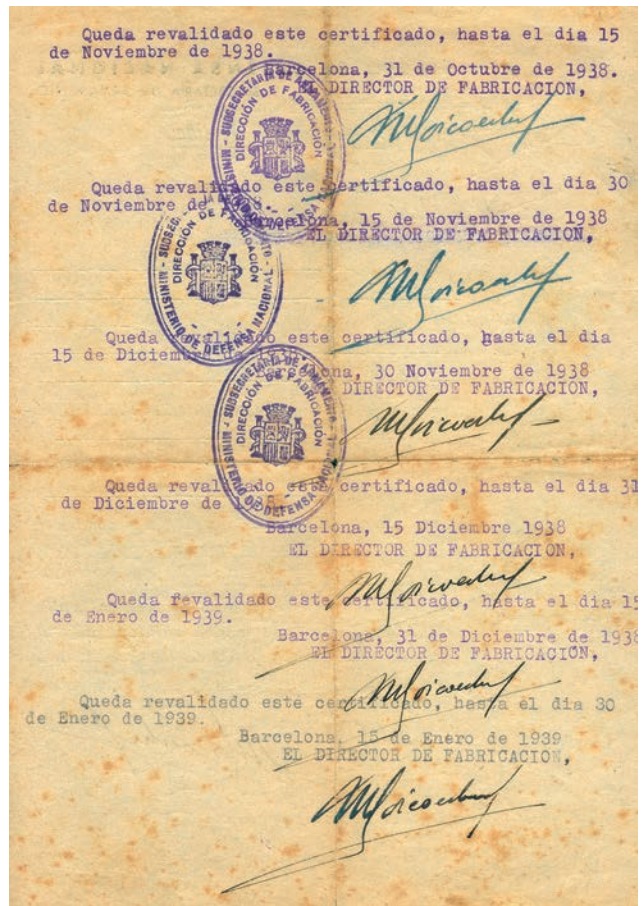
Va ser fill únic?

Sí, com era molt propi de l'època. A més, segons se m'ha explicat repetidament, la meua mare va tenir un parell d'avortaments naturals previs, i estaven molt amoninats, perquè a més, quan jo vaig néixer, el meu pare tenia 40 anys, i en aquella època ja començava a ser un home gran. A més, el meu pare, sobretot, tenia la dèria de tenir un nen. Si jo hagués estat nena, potser haurien insistit en persecució del nen, però no va caldre.

Vuit mesos després de néixer jo, ens instal·lem en un pis d'una casa construïda l'any 1907, un quart pis sense ascensor, sota terrat. Ens hi pelàvem de fred: recordo el fred que hi feia a la nevada del 1962! Però en aquell barri tothom vivia igual. Era tot molt homogeni.

Molt homogeni també, quan jo era nano, en el terreny lingüístic: era un barri obrer, això és clar, però catalanoparlant. No va ser fins ben entrats els anys seixanta que va començar a canviar, quan alguns veïns van pujar un esglaó en l'ascensor social i se'n van poder anar en un pis més modern en un barri una mica menys obrer, i llavors el buit el van omplir, ara sí, immigrants procedents d'Andalusia i d'Extremadura. Posaré un exemple de veïna diguem-ne il·lustre: la cantant Salomé, que es deia Maria Rosa Marco i era filla d'un amic del meu pare, i vivia, en un pis semblant al nostre, molt a prop de casa. Quan, l'any 1963, guanya el festival de Cançó Mediterrània amb *Se'n va anar*, per a la gent del barri va ser una apoteosi. En la qual en Raimon [que havia compartit el primer premi] passa completament desapercebut. No només perquè coneixíem la Salomé, sinó perquè ella, a diferència d'en Raimon, parlava un català com el nostre.

Per a nosaltres, el descobriment que el català no era només una llengua domèstica i que pot sonar a la ràdio

Certificat emès el desembre de 1937 per la Subsecretaria d'Armament del Ministeri de Defensa Nacional, fent constar que Joaquim Culla és director de fàbrica.

La Nova Cançó, en els ambients on em movia, vam tardar temps a descobrir-la. No formàvem part de cap ambient catalanista organitzat. Va ser més tard que el meu pare, un home sempre inquiet, es va fer soci de l'Orfeó i va començar a portar algun *Serra d'Or* a casa.

i a la tele, és l'any 1963 amb el *Se'n va anar* de la Salomé. De fet, la Nova Cançó, en els ambients on jo em movia, vam tardar temps a descobrir-la. No formàvem part de cap ambient catalanista organitzat. Va ser més tard que el meu pare, un home sempre inquiet, es va fer soci de l'Orfeó Català, i va començar a portar a casa algun *Serra d'Or*, i fins i tot, ja més endavant, algun butlletí clandestí que li havia passat d'amagat un company de la fàbrica.

En aquest barri de treballadors, com era present, el record de la Guerra Civil?

Quan els vespres d'estiu, a Parets, s'explicaven velles històries del Poblenou, hi havia una expressió que sortia repetida mil vegades: "Abans de la guerra". La guerra era un tall brutal. A mi, des de ben petit, el que m'agradava més del món era ficar-me al mig d'una reunió d'adults, i desplegar les orelles. Molt més que jugar amb altres nens de la meua edat. I de la guerra se n'explicaven algunes coses, com que van cremar l'església: pensi que els meus pares, l'any 48, es van casar a la sala d'actes del Centre Moral i Cultural del carrer Pujades, perquè l'església de Santa Maria del Taulat encara era cremada, encara no l'havien reconstruït, deu anys després!

Més tard, quan jo devia tenir cap a deu anys, el pare m'explicava —sense cap solemnitat— coses de la guerra, com les alarmes de bombardeig i aquell missatge enregistrat que sonava quan havia passat el perill: "Ciutadans, ja podeu tornar a les vostres llars, la Generalitat vetlla per vosaltres", i que em vaig aprendre de memòria. Quan arribava el 15 d'octubre, el pare deixava anar: "Avui és santa Teresa, el dia que van matar en Companys". I no m'explicava res, només deixava anar això.

A mesura que em vaig anar fent més gran, vaig anar veient més coses. Per exemple, ell, que no tenia cap cultura musical, es va convertir en un admirador fervorós d'en Pau Casals: recordo el dia de Sant Jordi que va venir amb la biografia d'en Casals, publicada per l'edi-

torial Aedos el 1963, dedicada per l'autor, en Joan Alavedra. Suposo que va ser arran d'això que es va fer soci de l'Orfeó durant uns quants anys. Però en la mesura que ell no havia tingut mai cap filiació política —bé, durant la guerra hi havia sindicació obligatòria i va triar la UGT, perquè li devia semblar que era una cosa més d'ordre, perquè en general era un home d'ordre—, tampoc no me la va transmetre. Sí que em va transmetre, no sé si conscientment, una certa visió nostàlgica, i positiva, de l'època republicana, de la Generalitat, d'en Macià i en Companys.

De la guerra, de fet, no me'n podia parlar en primera persona perquè no l'havia viscuda. Recordo, però, una anècdota d'aquelles que a una criatura li queden gravades. L'últim any de la guerra, el 38-39, en què cada vegada era més complicat tot: bombardejos, talls de llum, etc. Ell sortia de casa seva de negra nit, i es passava tot el dia a la fàbrica, fins que al vespre tornava a peu des de la fàbrica. I explicava que, a la matinada, quan hi anava, amb la carmanyola on duia el dinar, gairebé cada dia es topava amb una patrulla de la Guardia de Asalto, a la cacera d'emboscats i de desertors. És clar, veien un xicot de vint-i-cinc anys a qui no li faltava cap cama ni res, i pensaven que ja n'havien caçat un! Li demanaven la documentació, ell els mostrava el carnet, i llavors es quadraven i es disculpaven; ell, conciliador, els deia que complien amb la seva obligació. De fet, els nomenaments de director de fàbrica l'assimilen al grau de capità, però a ell no se li va passar mai pel cap de posar-se un uniforme, i encara menys de portar una pistola a la qual, si hagués volgut, hauria tingut dret.

Com es vivia el règim franquista, fins a quin punt hi havia una adhesió o un rebuig?

En el meu àmbit familiar i de relacions, no recordo haver trobat mai ningú que parlés bé del règim. No estic dient que fos un ambient antifranquista militant, en absolut, però, quan se'n parlava en confiança, l'actitud era més aviat d'enfotre-se'n. Recordo alguns acudits ingenus. Per exemple, quan els "25 años de paz", el règim fa a Catalunya alguns cartells en català, "25 anys de pau", i l'acudit era que calia pronunciar-ho en francès: "25 anys de por". O d'un que porta unes fotos d'en Franco i els seus ministres, i quan el para un guàrdia i li pregunta què són aquelles fotos, diu: "Com que no puc portar les quatre barres, porto els quatre barruts." Tot molt ingenu, molt primari. Però no recordo absolutament ningú, parent o veí, que parlés bé del règim. Mai, en tota la meua infància o adolescència.

Era una actitud de desafecció. El règim era com una crosta: una cosa adherida, que no ens agradava, però que no ens en podíem desprendre. Però que no ens concernia de debò. Quan a la televisió —a mi, als deu anys, em va tocar una tele en una rifa— hi apareixia un procurador en Cortes, o un capellà ultra, a explicar les excel·lències del règim, era objecte de riota i escarni. No hi havia cap altra actitud que no fos aquesta.

Vostè devia ser sens dubte el primer universitari de la família. Quina educació va tenir?

Als quatre anys la meua mare va dir que ja en tenia prou, i em van posar en un col·legi de barri. Hi vaig anar fins als 8-9 anys. Llavors, com que havia de fer l'ingrés al batxillerat, van trobar que havia d'anar a un col·legi de frares seriós. Per raons més logístiques que d'altra mena, em van matricular a La Salle Condal, davant del Palau de la Música. Els del pitet, que en deïem: els *hermanos de las Escuelas Cristianas*. Allà vaig fer des dels 9 fins als 16, és a dir, vuit cursos: l'ingrés i tot el batxillerat. A mi se'm donaven bé assignatures com el francès o la història, i el que m'anava pitjor eren les ciències. Però a la Salle Condal no feien el Batxillerat Superior de lletres; per això hauria hagut d'anar a la Salle Bonanova, que era a l'altra punta de la ciutat. I en aquell moment vaig cometre l'error d'optar pel batxillerat de ciències: va ser un desastre sense pal·liatius. A cinquè encara me'n vaig mig sortir, però vaig haver de repetir sisè, perquè vaig suspendre Matemàtiques i Física.

Era evident, doncs, que no em podia plantejar una carrera de Ciències: no m'agradaven i, a més, no me'n sortiria. D'adolescent, m'atreïen tant el periodisme com la història. Però ni nosaltres ni ningú en el nostre entorn ens podia il·lustrar sobre els avantatges i els inconvenients d'una cosa i de l'altra. I vam anar a consultar els frares. Ells van considerar que Periodisme, que llavors encara no era una carrera universitària, era una cosa com de segona. I com que a mi la història ja em fascinava, em van dir que fes Filosofia i Lletres.

Però per això havia de passar del Batxillerat de Ciències al Preu [curs pre-universitari] de Lletres. Amb una matèria com el grec, de la qual jo no coneixia ni l'alfabet. A través dels frares, un professor seglar de la casa —la majoria ho eren— em va fer unes classes particulars. Em vaig matricular a l'Acadèmia Peñalver, que era a la Via Laietana i que era el centre de referència a Barcelona del Preu —que llavors era una cosa seriosa: se'n va fer una pel·lícula i tot, *Los chicos del Preu*. Era un ritu de pas, una frontera. L'acadèmia tenia l'avantatge, a més, que era situada en un territori que ja coneixia. Allà, traduint l'*Eneida* —al castellà, és clar—, em vaig adonar de la utilitat de l'aprenentatge del grec i del llatí com a gimnàstica mental.

I, al primer intent, al juny del 1970, vaig aprovar el Preu. Aquella tardor em vaig matricular a Filosofia i Lletres i, efectivament, vaig esdevenir el primer universitari de la família.

I va passar de la Vila Laietana a la plaça de la Universitat. Tenia la il·lusió que estudiaria a l'edifici vell de la plaça de la Universitat, però quan faltaven quatre dies per començar el curs va sortir una nota dient que primer i segon de Filosofia i Lletres es traslladaven a l'Escuela de Altos Estudios Mercantiles, que era al capdamunt de la Diagonal, sota la caserna del Bruc. Jo, que vivia al Clot, havia de travessar tot Barcelona!

Llavors la Universitat estava començant a rebentar les costures a causa de la massificació. La culpa la teníem gent com jo, que en el passat no hauríem estudiat ni en somnis: ara, de cop, hi començaven a aparèixer els fills de treballadors. Per sort, tercer, quart i cinquè ja vam poder-ho fer al casalot de la plaça de la Universitat. Que era més a prop, tenia més gràcia i que, a més, et permetia que quan en arribar et trobaves amb una vaga de PNNs o amb el tancament de la Universitat *por orden gubernativa* —que passava sovint—, te'n poguessis anar a fer tertúlia a La Valenciana, o bé a treballar a la Biblioteca de Catalunya o a la Casa de l'Ardiaca.

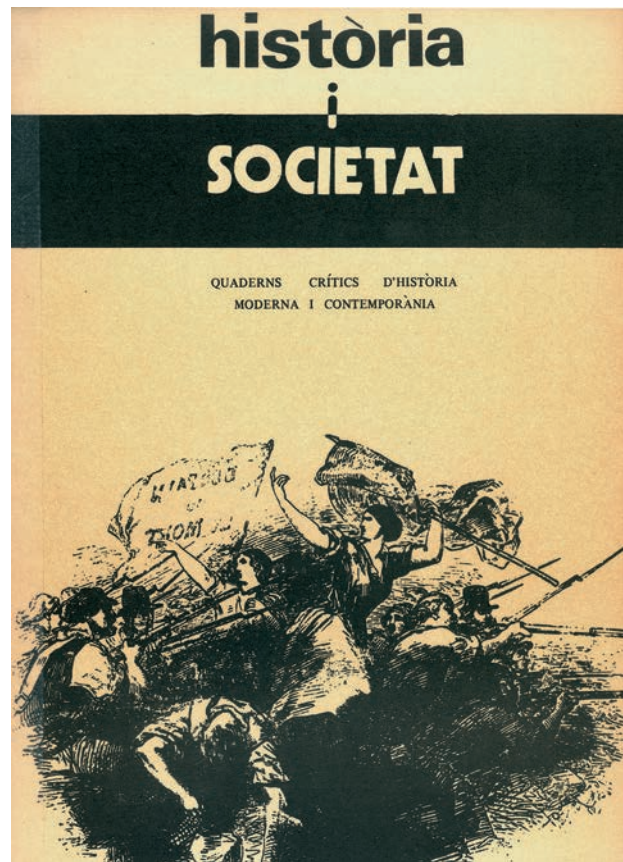
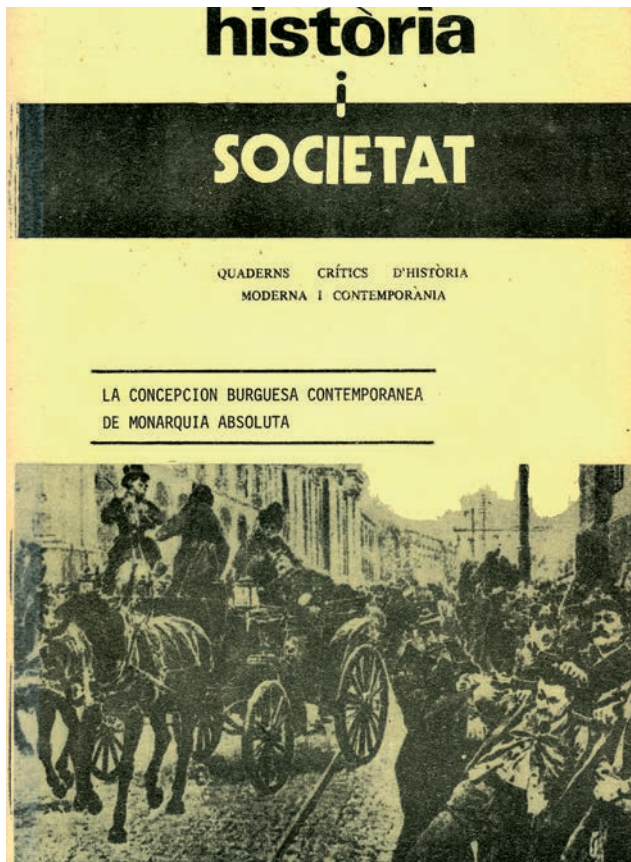
Aquesta segona opció, pel que sé, és la que feia majoritàriament vostè.

Efectivament. I hi afegiré un aspecte còmic. A la Salle Condal, com en altres col·legis de frares, la gent anava amb corbata. A mi m'agradava dur-ne —encara m'agrada ara. Quan vaig començar la universitat, l'octubre del 70, vaig continuar anant amb corbata. I vaig trigar a adonar-me que ningú més no en duia. Més ben dit: a part de mi, només duïen corbata els *socials* [la policia secreta]. Ells duïen el *Marca* enrotllat, i jo no. Era l'única diferència. Una vegada, en entrar en una aula d'Estudis Mercantils, hi havia una assemblea en marxa. Un company meu em va explicar després que tenia una noia asseguda al costat, i que en veure'm entrar va dir: "Cada dia envien socials més joves, aquests fills de puta!" Per sort, el noi, que em coneixia, li ho va desmentir. Li devia dir, m'imagino: "No és un social, però és molt rar!"

Però quan vaig prendre consciència d'això, vaig decidir que seguiria portant corbata. No feia mal a ningú, i m'agradava. És clar, era l'època de la trenka i de les camises de llenyataire. Gent que, la immensa majoria, eren d'un origen social molt superior al meu, tanmateix anaven amb aquest estil que era propi de l'època. I a mi, que segurament era el de família més modesta, em sortia dels nassos anar amb corbata.

Al col·legi de frares, la gent anava amb corbata. A mi m'agradava dur-ne i, quan vaig començar la universitat el 1970, vaig seguir anant amb corbata. Vaig trigar a adonar-me que ningú més no en duia. Més ben dit: a part de mi, només duïen corbata els socials, la policia secreta.

Cobertes dels dos números d'*Història i Societat*, una revista feta l'any 1975 pels estudiants d'Història de la UB que es troba a l'origen de *L'Avenç*. Arxiu Culla.

Cal tenir en compte que, a la universitat, jo hi entro coincidint amb el procés de Burgos, a la tardor del 1970, i en surto —acabo els cursos el juny del 1975, i lleigeixo la tesina el febrer del 1976— coincidint amb la mort de Franco i el govern d'Arias-Navarro. Com a època, no cal dir res més: era polititzada fins a l'extrem.

I vostè com se situa, davant d'aquesta politització?

Abans que res, amb sorpresa i descobriment. Després de vuit anys en un col·legi de frares... Llavors, a poc a poc vaig entenen els rituals... Perquè a Mercantils hi havia uns rituals, que eren: els dies que no hi havia una vaga declarada i que per tant ja no calia anar-hi, doncs es feia alguna classe a primera hora, i a mig matí es convocava una assemblea, i es paraven la resta de les classes. En sortir de l'assemblea, algú havia penjat uns *dazibaos*, uns cartells murals —alguns fets amb molta gràcia, val a dir-ho—, i els estudiants s'aplegaven al davant per llegir-los i comentar-los. Llavors, per la porta del darrere apareixien els *grisos* —quan venies per la Diagonal amb l'autobús, ja veies, en un dels laterals del Palau de Pedralbes, un column de jeeps i furgons, les *lecheras* que en dèiem, i segons la llargada de la columna, preveies si aquell dia s'esperava merder gros o petit. Automàticament, unes mans misterioses calaven foc als *dazibaos*, i tots a córrer cap a la sortida principal. Aquesta era la litúrgia.

Per tant: docència real? Relativament poqueta. I molt d'autodidactisme. Depenia de cadascú si se n'anava al bar —o, com feia un amic meu, a veure l'entrenament del Barça— o si te n'anaves a la Biblioteca de Catalunya a treballar. Jo era més aviat d'aquests segons. És clar, en aquestes condicions de docència, el nivell d'exigència no podia ser gaire elevat i tampoc no calia un gran esforç per treure's les assignatures.

Llavors descobreixo una cosa que em fascinarà des d'aleshores, que són les octavilles i els pamflets clandestins: en recordo un dels Estudiantes Marxistas-Leninistas, on hi havia una citació de Mao que deia: "*La flecha es al blanco lo que el marxismo a la revolución*". I potser no el primer dia, però ben aviat començo a agafar aquests pamflets i no només a llegir-los, sinó a guardar-los i a endur-me'ls a casa. Això serà l'origen d'un arxiu que avui en dia omple centenars i centenars de caixes. El meu pare, quan veu que ho porto a casa, em diu: "Un dia faran un registre i et fotran a la presó." Jo pensava que veuriem que n'hi havia de tots els partits —PORE, LCR, PSUC, PC-I...— i que els diria que era una col·lecció amb finalitats científiques: no sé si ho haurien entès, però per sort no va caldre explicar-ho mai a ningú.

Per tant —suposo que la pregunta també anava per aquí— ho segueixo amb molt d'interès i procuro anar sabent qui és cadascú, però sense cap temptació d'a-

puntar-me a cap grup. Segurament, perquè ja aleshores —és una característica que he tingut tota la vida— podria haver fet meva aquella broma del Groucho Marx, que no formaria part d'un club on admetessin gent com jo. Perquè jo, com deia aquell, “*soy muy mío*”. Sóc un tipus, si tu vols, molt individualista, molt llop solitari, molt franc tirador. I no hauria acceptat formar part d'un col·lectiu, de la mena que fos, on em diguessin, d'una forma més o menys oberta, què havia de pensar i què havia d'opinar. Com que això ho vaig intuir bastant ràpid, vaig pensar que no calia que m'hi apuntés per acabar-ne sortint al cap de tres mesos.

Així que vaig seguir recollint papers i assistint a assemblees. A la facultat de Geografia i Història, l'hegemonia del PSUC era total, reforçada a més perquè s'hi acabaven d'incorporar els de Bandera Roja, com el meu company de curs Ferran Mascarell. De tota manera, allà el líder del PSUC no era en Mascarell, sinó un xicot que ja és mort, en Jaume Colomer i Pous, conegut com “el bombero”: era un tipus amb una planta espectacular, que duia sempre una caçadora de pell negra, com la dels bombers. Quan érem a cinquè curs, un dia de l'hivern del 1975, se m'endú en un racó tranquil del Pati de Lletres i, amb una certa solemnitat, em convida a incorporar-me al Partit. No va dir cap nom: no calia. Jo li vaig dir que em sentia molt afalagat, però que jo estava acabant la carrera, volia fer la tesina, i me n'havia d'anar a la *mili* —que en tenia unes ganes que ja pots imaginar. I vaig dir que no.

Això sí, en aquell mateix curs 1974-75, el meu últim de la carrera, el règim es va inventar unes eleccions de “*representantes estudiantiles*”. El SEU ja feia anys que era història, però després de la catàstrofe del pas de Julio Rodríguez pel Ministeri d'Educació —que era boig de tancar: essent ministre, és capaç, sortint del funeral del Carrero Blanco, d'anar-se'n directament a la Direcció General de Seguridad i oferir-se com a voluntari per anar amb una metralladora a matar etarres al sud de França—; doncs després d'aquella catàstrofe, el ministre que el va succeir, en Cruz Martínez Esteruelas, que era de l'Hospitalet, va intentar suavitzar la situació i es van inventar unes eleccions de *representantes estudiantiles*. L'extrema esquerra les va boicotejar, però el PSUC va dir: anem-hi. Aplicant la mateixa lògica que aplicaven des de feia deu anys a la CNS, és a dir l'*entrisme*: tenir un peu a les institucions. I llavors, típicament també, van buscar un parell d'estudiants del curs que fóssim una mica coneguts per incorporar-nos, com a independents, a la candidatura: érem el periodista i bon amic, mort fa uns mesos, Miguel Ángel Bastenier, i un servidor. Érem un tàndem, com Pili i Mili, en Miguel Ángel i jo. D'aquesta manera, vam començar a assistir a juntes de facultat, a entrevistar-nos amb vicerectors, i a tenir un petit local per reunir-nos. Mig en broma, sempre dic que no vaig militar al PSUC, sinó que vaig ser “company de viatge”. Allò que la premsa franquista en deia “*tonto útil al servicio del comunismo*”. Jo devia ser això.

Jo podria haver fet meva aquella broma del Groucho Marx, que no formaria part d'un club on admetessin gent com jo. Sóc un tipus molt individualista, molt llop solitari, molt franc tirador. I no hauria acceptat formar part d'un col·lectiu, de la mena que fos, on em diguessin què havia de pensar i d'opinar.

Va ser una experiència interessant. I va ser d'allà que va néixer *L'Avenç*: com que teníem una mínima infraestructura, amb aquesta mica de cobertura “legal” vam parir primer una cosa que en vam dir *Cuadernos críticos de historia*, de presentació molt precària, a penes unes fotocòpies grapades, i després una cosa ja més arreglada, impresa en una copisteria, que es deia *Història i societat* —i de la qual en van sortir dos números. Jo en vaig ser, com si diguéssim, el tresorer. És a dir, se'm va encarregar la transcendental missió de, quan en veníem algun (valia 50 pessetes), reunir els diners, que guardava a casa en una capsa de sabates i, quan teníem una mica de capital, anar a la copisteria Mar Blava, on havien fet la impressió, a pagar el deute —que no vam acabar de pagar mai. La copisteria era propietat, i negoci ruïnós, d'en Joan Creixell, a qui després vaig conèixer per mitjà d'en Miquel Sellarés; allà s'imprimia de tot, i no pagava ningú.

Llavors me'n vaig anar a la *mili*, i mentrestant en Mascarell, en Fèlix Manito, la Carme Isasa i en Leandre Colomer van tirar endavant el projecte; recordo, en un permís de la *mili*, el desembre del 1976, haver assistit, a l'Institut d'Estudis Catalans, a la presentació del número zero de *L'Avenç* entre amics i companys, i amb unes molècules d'orgull patern. Que consti que en la fase definitiva del projecte jo no hi havia tingut res a veure, perquè jo era a mil quilòmetres vestit de caqui. Però ningú no podia negar que havia estat en els preludis de l'invent.

He de dir també, per justícia, que el meu pas per la universitat és inseparable d'una cosa en què vaig tenir una sort boja: el pla Maluquer. Deu ser nostàlgia de quan érem joves, ho accepto, però el Pla Maluquer —per a un estudiantat universitari que fos una mica madur— era ideal. Era fer-te un menú a mida sobre una carta de tres-cents plats. Gràcies a això vaig tenir professors com el venerable arabista Joan Vernet, i vaig

Quan vaig decidir fer la tesina, vaig entrar en contacte amb en Jesús Rodés i un grup de gent de l'Autònoma que estudiaven els partits polítics durant la Segona República. Vaig tenir sort, i vam identificar com a tema el grup de *L'Opinió*, el Partit Nacionalista Republicà d'Esquerra.

fer un curs sobre la novel·la picaresca espanyola del segle XVII des d'una perspectiva social, o un curs d'història del judaisme impartit per un supervivent de l'Holocaust, Jaime Vándor, amb qui després vam ser molt amics. Per dir-te'n només uns quants exemples. Era formidable!

De tota manera, i a més de les condicions de docència que m'ha descrit, hi ha també el fet que, en una facultat que havia patit, deu anys abans, la desaparició d'en Vicens, era difícil trobar cap mestre que que estigués a la seva alçada. Ho dic per experiència personal.

En aquest context, efectivament, no vaig tenir cap gran mestre. Hi havia algun professor que per a alguna gent era molt carismàtic, com l'Antoni Jutglar, però jo no el vaig tenir mai. Gent que recordo positivament? En Carlos Martínez Shaw. Professor d'història moderna, era molt brillant explicant, amb aquell accent sevillà. Amb els ulls blaus, entrava a l'aula, pujava a la tarima i ens mirava, no diré desafiant, però dient: *¡aquí estoy yo!* Exercia una autoritat natural, totes les noies estaven *colades* per ell —no crec que això sigui considerat micromasclisme, o potser sí. Als primers cursos, recordo també en Santiago Alcolea, d'història de l'art, un senyor venerable però interessant, amb el qual vaig fer una bona amistat. En Manuel Riu i Riu, un medievalista de tota la vida, no era gens brillant, però recordo que en el seu manual d'Història medieval universal, que ens feia comprar, hi havia un apèndix que no tenia preu: què és i com es fa una recensió? O com es fa una fitxa? Això a classe no m'ho havia explicat mai ningú!

A segon vaig tenir en Ricard Salvat, que feia Teoria de l'art. No cal presentar-lo: d'un caràcter especial, molt pagat de si mateix. Aquest sí que arribava a l'aula i ens mirava amb superioritat. Tenia una certa tendència a massacrar en públic un estudiant, fer-lo carn picada a davant de tothom. Però era un personatge en ell mateix. Recordo el dia que va entrar a l'aula i ens va explicar,

sense cap morbositat, que s'havia suïcidat en Gabriel Ferrater —cosa que els diaris no havien fet pública.

Ja a l'especialitat, vaig tenir la Mercedes Vilanova. Personalment no ens hem entès mai, però era una dona molt llesta, intel·ligent. Feia, em sembla, una Història Universal del Segle XX, i en recordo algunes coses, de les seves classes i dels llibres que ens feia llegir. En Rafa Aracil, un home bonhomiós amb qui després vaig tenir un bon *feeling* personal, explicava una matèria, Història econòmica mundial, que a mi se'm feia àrida. Dir això aleshores, en aquell moment d'hegemonia abassegadora del marxisme, era un anatema: hi havia fins i tot una assignatura, a la qual no em vaig apuntar, que era “Métodos cuantitativos en historia”. Jo, que havia arribat a Història fugint de les matemàtiques!

Els últims anys meus, el director del Departament era l'Emili Giralt, una bellíssima persona, però ni com a docent era excepcional, ni com a director de Departament no tenia capacitat de lideratge, sigui dit amb tot l'afecte. Va ser ell el que, en acabar la llicenciatura, em va alimentar expectatives que, quan tornés de la mili, em podia fer un forat allà. Expectatives que, a l'hora de la veritat, no es van complir. No perquè em volgués enganyar, d'això n'estic ben segur, sinó simplement perquè allò era una batalla, com ha sigut sempre, entre grups del Departament, i ell, encara que en fos el director, no tenia el caràcter per donar un cop de puny sobre la taula i imposar el seu candidat. Però això, vist en perspectiva, va ser providencial.

Per tant, vaig tenir professors bons i dolents —alguns dels dolents he preferit no esmentar-los—, però cap Vicens Vives. A més, el Martínez Shaw, que potser era el més carismàtic de tots, era professor de Moderna i jo clarament m'inclinava per Contemporània, i no hauria tingut sentit posar-me sota les seves ales protectores.

S'inclina clarament per la Història Contemporània, i s'inclina també clarament per un tema que el marca des d'un principi, que és l'estudi del catalanisme polític i dels seus partits. En aquest cas, l'anomenat “grup de L'Opinió”, que acabarà fent part d'Esquerra Republicana.

A mi, el que m'interessava era la història política i social —que en aquell moment estava francament mal vista, recordem-ho. Era allò que en francès en deien *l'histoire événementielle*. Però sempre he sigut antigregari: tinc més aviat tendència a navegar en sentit contrari d'allà cap on va tothom.

Quan feia cinquè, vaig decidir que faria la tesina per ser llicenciat en grau —cosa que si volies dedicar-te a l'ensenyament secundari, no necessitaves, però si somiaves amb fer carrera universitària, sí. Calia trobar un tema, però. Algú em va posar en contacte amb en Jesús Rodés, un històric del PSUC que havia estat a la presó, i que era professor de Relacions Internacionals a la Universitat Autònoma, a Dret —encara no hi havia una facultat de Polítiques. Jo havia llegit amb fruïció la

tesi doctoral d'Isidre Molas, *Lliga Catalana. Un estudi d'estasiologia*. Em va reconfortar veure que estudiar partits polítics no era una cosa tan lamentable i tan de dretes. En Rodés em va explicar que, a l'Autònoma, hi havia un grup entorn de l'Isidre Molas que estaven treballant en els partits polítics en els anys de la Segona República.

Parlant amb ells, vaig identificar un tema per a la tesina: el grup de *L'Opinió*, el Partit Nacionalista Republicà d'Esquerra. Va ser un cop de sort. En Rodés —que era el director de facto de la tesina, encara que formalment fos en Giralt— em va dir que havia de parlar amb gent que n'havia format part, com en Joaquim Ventalló, a qui vaig anar a veure a l'Ateneu. Aquest em va dir que, per fer un treball com aquell, havia d'anar a veure en Casanellas i en Tarradellas. No diré que no sabia qui eren, però tot just.

A més, en Rodés em va dir que havia d'anar a un arxiu a Salamanca on hi havia papers d'aquell grup. Ell, que estava fent una tesi que va trigar anys a completar sobre la Unió Socialista de Catalunya, no hi podia anar perquè tenia antecedents penals. Però jo podria provar-ho. Calia escriure a Castellana, 3, Presidencia del Gobierno, Jefatura de los Servicios Documentales, Vicealmirante don Jesús Fontán Lobe. Al cap de quinze dies —som a setembre del 75— rebo l'autorització. Fatal coincidència: l'1 d'octubre, en Franco surt al balcó del Palacio de Oriente, agafa un cop d'aire i emmalalteix. Jo ja havia planificat el viatge a Salamanca, però pensava que en Franco es moriria —cosa que desitjava com el primer— i que em trobaria que tancaríen l'arxiu per dol oficial. Per tant, vaig seguir l'agonia de Franco amb una doble impaciència: la de milions de persones que desitjàvem que es morís d'una vegada, i una de particular, que és que me n'havia d'anar a Salamanca.

Passaven les setmanes, fins que un dia em vaig decidir: que sigui el que Déu vulgui. Hi vaig anar en autobús i vaig arribar allà un dissabte a la nit. L'endemà, diumenge, em llevo i l'única cosa que puc fer és ubicar l'arxiu, perquè la carta no en donava l'adreça. Ho vaig preguntar a l'hotel: res. Surto al carrer. Oficina de Turismo: ni idea. Em començo a posar nerviós: “tindrà pebrots que hagi aconseguit el permís, hagi vingut fins a Salamanca i ara no sàpigues on és!” Una mica a la desesperada, veig una Comissaria de Policia. Allà va haver-hi una deliberació de *grisos*, que van arribar a la conclusió que “*esto debe ser San Ambrosio*”. Me'n vaig cap allà, a la calle Gibraltar. Cap rètol, però un *gris* a la porta. “*Buenas, ¿aquí hay un archivo?*” “*Sí, ¿tiene usted autorización? Pues a partir de mañana ya puede venir.*”

L'endemà m'instal·lo a l'Arxiu —en tots aquells dies no hi va haver ningú més investigant—, i el més impactant va ser veure, en racó, una màquina d'escriure que estava protegida de la pols amb un drap, un drap que era un tros de bandera catalana, que devien haver requisat amb els papers. Els subalterns, que anaven amb un guardapols gris, eren policies i guàrdies civils mig

CONÈIXER PIERRE VILAR

Quan jo era estudiant de cinquè, una companya, a qui coneixíem com a “Chispi”, i que em sembla que es deia Montserrat Gispert, em va dir que el Col·legi d'Aparelladors havia convidat en Vilar a fer una conferència, i que necessitaven algú d'història que el pogués acompanyar. Vaig anar al Prat a rebre'l, tot i que en Max Cahner em va dir que ja els anava a buscar ell. El Vilar i la Gabrielle —que aviat vaig descobrir que era qui manava en aquell matrimoni— s'estaven a casa dels Cahner al carrer Iradier, una torre magnífica d'en Bohigas. Aquell dia vaig conèixer en Vilar —que per a un estudiant de cinquè, l'any 1975, era com ser rebut en audiència privada per Déu: no pel Papa, per Déu directament! La conferència dels aparelladors es va fer al CIC, a la Via Augusta, ple de gom a gom. Més tard, vam convidar-lo a fer una conferència a la Universitat. Aquell dia, l'Aula Magna estava a rebentar, i a fora hi havia centenars de persones, que van començar a cridar: “Al Paranimf!” [una sala amb més capacitat]. Portar sans i estalvis els Vilar enmig d'aquella massa humana desfermada va ser una missió pròpia del servei secret nord-americà. Quan arribem al Paranimf, en Vilar em diu que s'havia deixat el rellotge a l'Aula Magna. Vaig refer tot el periple, i vaig recuperar el rellotge. A partir d'aquell moment es va establir una relació cordial, sempre respectant les distàncies. Una de les vegades que va tornar a Barcelona, el 1980 o 1981, li vaig fer una entrevista per al setmanari *El Món*, que dirigia en Lluís Bassets. Posteriorment, a mitjan dels vuitanta, la col·lecció “Que sais-je”, on ja havia publicat la seva *Histoire de l'Espagne*, li va encarregar un volumet sobre la Guerra Civil espanyola. I em va demanar si jo li podria concertar una entrevista amb el president Tarradellas. Eren els dies previs a la mort de la seva filla Montserrat, que estava hospitalitzada, però va rebre'ns. Al migdia, vaig anar a recollir a l'hotel en Vilar. Primer vam dinar a les 7 Portes, i en acabat cap a la Via Augusta. Allà, durant dues hores, van estar parlant —en francès. Mentrestant, jo em rosegava els punys, pensant: “si tingués un magnetòfon per gravar aquesta conversa!” Va ser un espectacle fascinant. Vaig tenir la impressió que eren dos espècimens d'una raça extingida. Després va venir la *Història de Catalunya*, publicada per 62 sota els seus alts auspicis. Això va donar lloc a noves visites a Barcelona, i que sopeíssim junts. Quan sortíem al carrer, com que no s'hi veia gaire, se m'agafava del braç. Estic molt content d'haver tingut, inicialment per un atzar, després ja no ho sé, l'oportunitat de conèixer una mica un *monstre* com en Vilar.

jubilats. No hi havia cap fotocopiadora: quan trobava papers, que en vaig trobar força tenint en compte que buscava un grup molt petit, havia de posar-los en una pila i se'ls enduia un bidell a fotocopiar a fora.

Vaig tenir molta sort, perquè allò era buscar una agulla en un paller, l'inventari era una broma, però així i tot estava content del que vaig trobar. Treballo dilluns, dimarts, dimecres. El dijous al matí, tot just llevar-me, engego un petit transistor que tenia, i sento música clàssica. Al cap d'una estona, es confirma: “*Franco ha muerto.*” Vaig demanar que em pugessin l'esmorzar —un *bocadillo de jamón*— a l'habitació, vaig treure l'ampolla de *benjamín* Codorniu que havia portat de Barcelona, i vaig celebrar el fet, modestament i en solitari.

El problema era si tancaven l'arxiu en senyal de dol. Em quedaven quatre hores de feina, i havia d'impedir-ho. Me'n vaig cap a l'arxiu, trobo el *gris* amb un braçal negre, que em diu: “*Pobre Caudillo, tanto que ha hecho por España*”, i jo que li dic: “*Bueno, ¿todos nos tenemos que morir, no?*” Entro, els funcionaris em miren amb

certa estranyesa i jo, que ja anava preparat, els vaig dir que acabava de passar per la Diputació i que allà tothom treballava. I em van servir els últims papers, les últimes fotocòpies. A quarts de dues va comparèixer solemnement —jo encara no l'havia vist en tots aquells dies— don Pedro Ruiz de Ulibarri, director de l'Arxiu, nebot del que l'havia creat, que era un carlí navarrès franquista [Marcelino de Ulibarri y Eguilaz]. M'agafa pel braç, i sortim tots dos caminant fins a la Plaza Mayor, on vaig veure les terrasses dels cafès —feia un dia de sol— amb tot de gent fent el vermut, i allò em va tranquil·litzar. Al vespre mateix vaig agafar l'autobús de tornada.

Vaig acabar la tesina, i al febrer del 1976, un cop lleigida, em quedaven dos mesos buits abans d'anar-me'n a la *mili* a l'abril, i vaig pensar com podia aprofitar-los. Com que el tribunal que m'havia jutjat la tesina havia dit que s'havia de publicar, i jo l'havia escrita en castellà però volia publicar-la en català, vaig decidir autotraduir-me. Jo no havia estudiat mai català. Vaig comprar-me un diccionari i una gramàtica, i un pot de títex

—una novetat del moment— i amb una màquina d'escriure elèctrica que ja tenia, m'hi vaig posar. Me'n vaig sortir passablement. Amb el patracol traduït al català, vaig anar a veure un personatge que coneixia vagament —l'havia conegut prop d'en Pierre Vilar— que es deia Max Cahner i tenia una editorial, Curial, que me'l va publicar al cap d'uns mesos.

Fer la tesina sobre aquell grup polític li va donar l'oportunitat de conèixer, abans que moltíssima altra gent a Catalunya, el president a l'exili, Josep Tarradellas. De fet, la seva feina li ha permès de conèixer personalitats importants de la política. De la mateixa manera que ha recollit tants papers, les anota, totes aquestes trobades i converses?

Des de l'any 1989 porto un dietari —un dietari d'activitats, no pas íntim, de sentiments. Anoto el que he fet i la gent que he vist. Tinc, doncs, una bona rastellera de dietaris. En un moment determinat, ara fa quasi quatre anys, vaig passar per un problema de salut important, vaig estar un mes i mig fora de combat, amb poc humor per fer altres coses, i vaig començar a escriure unes memòries —de les quals tinc potser uns dos-cents folis— que no sé si mai acabaré. Hi explico coses com la visita iniciàtica a Saint-Martin-le-Beau l'1 de setembre del 1975. Vaig passar tot un dia amb el president, com a únic convidat, i només va rebre dues trucades de telèfon, que no devien ser importants perquè les va despatxar ràpidament. És a dir, la idea aquella que Saint-Martin-le-Beau era com Lourdes, que hi havia una romeria de gent que l'anava a veure, això va ser veritat després, però l'estiu del 75, no. En absolut!

Aquell home em va dedicar tot un dia a mi, que era una criatura de vint-i-dos anys, a qui no coneixia de res, més que per la recomanació del seu amic Casanellas! Quan vaig tornar a Barcelona, vaig explicar als meus companys de la facultat —entre ells els que van crear *L'Avenç*— que havia estat a França veient alguns exiliats, un dels quals es deia Tarradellas, que deia que era president de la Generalitat. I ells, estudiants molt polititzats d'últim curs d'Història Contemporània, no sabien de qui els parlava! Era un perfecte desconegut. I va ser fascinant veure com, en dos anys, aquest desconegut es va transformar en la portada de *La Vanguardia* el dia del seu retorn i en milers de persones al carrer rebent-lo.

Quan va tornar a ser president (1977-80), jo rebia —els guardo— uns targetons de felicitació per Sant Jordi i per les festes de Nadal, però no vaig fer res per contactar-hi. Un cop retirat, devia ser l'any 1981, en Casanellas em va demanar de fer una conferència sobre en Lluhí en un lloc que es deia Casal Bonavista, que era com un satèl·lit de l'Esquerra Republicana, un pis enorme a tocar els Jardins de Gràcia. Un cop allà, apareix en Tarradellas, que havia volgut venir. En Casanellas em presenta: “No sé si te'n recordes, d'en Culla”. I en Tarradellas diu: “Jo sí que me'n recordo. És ell, que no vol saber res de mi.” Així va recomençar la nostra relació.

Vaig anar a veure en Tarradellas a Saint-Martin-le-Beau l'1 de setembre del 1975. Vaig passar tot un dia amb el president, com a únic convidat, i només va rebre dues trucades de telèfon. La idea que allò era com Lourdes, que hi havia una romeria de gent que l'anava a veure, llavors no era veritat.

A partir d'aquell moment va començar un règim de visites més o menys mensuals. Si s'espaiaven, em trucava: “Culla, que esteu enfadat amb mi?” Jo volia convèncer-lo que fes unes memòries, i li vaig dir que si calia ja l'ajudàriem, amb en Bricall. Un dia va semblar que n'estava convençut. Ens vam trobar tots tres a casa seva, amb el magnetòfon preparat. En Bricall anava dient: “President, pitjo el botó?” “No, encara no, espereu una mica!” I així, fins que es va fer de nit. Ens havia estat torejant tota la tarda! La cosa no va tirar endavant. Però eren unes converses interessants, que passaven del passat al present...

I et deia maldats. Un dia, a principis de l'any 1984, allà asseguts en aquelles butaques d'orelles que li agradaven, em diu: “Vós creieu que els socialistes les volen guanyar, aquestes eleccions?” Eren les segones eleccions al Parlament. I jo, que amb ell anava amb peus de plom, dic: “Per què ho dieu?” “Creieu que si les volguessin guanyar presentarien l'Obiols?” Per a ell, que després es va deixar utilitzar pels socialistes, el problema no era que l'Obiols fos socialista —també ho eren en Felipe, o en Maragall, i trobava que eren formidables. El problema per a en Tarradellas, que en això tenia bon ull, era que l'Obiols era un perdedor.

Un dia, en arribar, en una tauleta que tenia al costat plena de llibres i de periòdics, veig que hi ha un diccionari enciclopèdic, el Petit Curial, on jo havia col·laborat, amb un punt posat. L'agafa, l'obre i comença a llegir l'entrada Tarradellas, que havia redactat jo, i que acaba així: “Retornat a Catalunya com a president d'una Generalitat provisional, ha seguit una línia personalista i pragmàtica”. Mentrestant, jo buscava un forat on amagar-me. Llavors tanca el diccionari i diu: “Res, Culla, res, no m'heu de donar cap explicació.” Era així, el personatge. Per tant, em considero privilegiat d'haver-lo conegut una mica —bastant més, per cert, que aquests que ara se'l posen a la boca com si sabessin què pensaria de la situació actual!

En Tarradellas era un polític molt pragmàtic, amb molt poca ideologia al darrere. És algú que no té un cos de doctrina elaborat, però que té una personalitat i un temperament que li permeten reunir-se amb els del Comitè de Milícies Antifeixistes, que el primer que fan és exhibir la pistola.

I quin retrat se'n va acabar fent, del personatge?

Hi ha un primer element, relatiu als seus orígens polítics als anys 1930. En un ambient d'universitaris, ell, que no tenia cap carrera, tenia un cert complex. Al costat dels Lluhí, els Xirau, els Comas, que eren advocats, o metges com l'Aiguader, ell era un saltataulells. Espavilat, que havia progressat, però un saltataulells. Com ho contraresta, ell? En un món de gent més aviat desorganitzada, que van amb els papers que els surten de les butxaques —sobretot en Companys—, ell és un home organitzat que ho té sempre tot previst.

Ell té l'experiència d'un viatjant de comerç, i l'aplica a la política. Aquesta és la clau del seu èxit l'any 1931-32-33. Logística i intenció: això és el que sap fer, i no pas brillants discursos parlamentaris com en Lluhí. Ell és diputat a les Corts constituents i no bada boca! A mi m'havia dit: “Com volíeu que parlés, jo, si allà senties l'Azaña, l'Alcalá Zamora, en Prieto...” Sempre el va tenir sempre clar, aquest prurit de no fer el ridícul.

Per un altre costat, encara que és veritat que hi ha elements per dir que era, de jove, un independentista o nacionalista radical, a diferència de molts altres d'aquell món, ell aviat va entendre que el que havia de fer era consolidar una posició professional i econòmica; per tant, quan li va passar la flamarada de la joventut es va convertir en algú molt pragmàtic, amb molt poca ideologia al darrere. Quan va descobrir que no calia fer discursos ni escriure articles saberuts, sinó que n'hi havia prou amb tenir un bon fitxer, saber qui és qui, i saber organitzar, va trobar aquí el seu nínxol d'oportunitat i s'hi va llançar.

Després arriba, és clar, la gran ocasió, que és la Guerra Civil. On ell, això és públic i notori, hi arriba aparentment en molt mala posició, força barallat amb en Companys. Els del grup de L'Opinió s'han reincorporat a ERC, però d'ell no se sap si hi ha tornat o no. Però ell és un polític sobretot d'instint, i el 19 de juliol es pre-

senta a la Comissaria d'Ordre Públic, i entra al despatx d'en Companys, que li diu: “Tu què hi fots, aquí?” I ell li respon: “He vingut a posar-me a la teva disposició”. A en Companys, en aquella circumstància, això el devia impressionar.

En la situació excepcional dels mesos següents, Tarradellas és algú que no té cap cos de doctrina elaborat —en Lluhí, per exemple, havia escrit tot d'articles des de l'any 1928 sobre com Esquerra havia de ser el braç polític de la CNT: el mateix esquema del Labour Party i les Trade Unions—, però que té en canvi una personalitat i un temperament, que li permeten, segurament que molt millor que a en Lluhí, fer una reunió amb el Comitè de Milícies Antifeixistes amb uns païos que, en entrar, el primer que fan és posar la pistola sobre la taula. On altres s'haurien espantat, ell mostra una capacitat per jugar, amb autoritat, aquest joc.

Finalment, i en relació al que dèiem de l'organització i de la logística: no conec cap altre cas d'exiliat que, mesos abans de la *débâcle*, hagués tingut la prudència d'enviar els pares a França i comprar-hi una finca, és a dir preparar la pista d'aterratge per l'exili. O d'endur-se els arxius, i quan arriba l'ocupació alemanya l'any 1940, ficar-los dins uns bidons i enterrar-los al jardí!

Aquesta capacitat de predicció ajuda a entendre que, contra pronòstic, aconseguís, a l'exili, fer-se amb la presidència de la Generalitat. En Tarradellas és un polític modern en aquest sentit de preveure, d'organitzar: és un petit Cambó, a escala! En el camp de les esquerres, és l'únic que té la sensibilitat que, en política, l'important és ser, però sobretot semblar que ets. Per tant, cuida les formes: així que té el títol de president de la Generalitat, es fa fer paper de carta amb la capçalera de president, i comença a enviar pastorals dient penjament d'aquest o de l'altre, és igual, però generant una correspondència descomunal, que diu: “I tot això, per què servia?” En tot cas, a ell li servia per sentir que era el president de la Generalitat.

El dia que hi vaig anar, l'1 de setembre del 1975, em va donar dues o tres lliçons al respecte. La primera: li vaig trucar des de París —en Casanellas m'havia advertit que el tractés de “president”, si no ho feia era home mort— i li vaig preguntar si podia anar-hi l'endemà. I em contesta: “No, demà no: demà passat”. Em jugaria la vida que “demà” tenia l'agenda igual de plena que “demà passat”, és a dir: zero. Però no em podia dir que hi anés l'endemà, perquè jo pensaria: “Quina classe de president és aquest, que em pot rebre de seguida?”

Segona lliçó: arribo a l'estació de tren d'Ambois, i em va dir que agafés un taxi, que qualsevol taxista sabia on vivia ell. No era veritat. Però al final, preguntant a Saint-Martin-le-Beau, vam arribar al Clos-Mosny. Llavors ell, abans que jo pogués reaccionar, va pagar el taxi. Davant les meves protestes, va fer un gest que Lluís XIV no l'hauria fet millor. Jo en aquell moment no n'era conscient, però ara sí: ell anava qualsevol cosa, excepte gras, de diners. Però va creure que havia de pa-

gar, perquè aquell noi s'adonés que no anava a veure un mort de gana.

Un cop a dins, seiem en aquelles butaques de ratlles que han sortit tantes vegades fotografiades, i diu: “Amic Culla, a mi el passat no m'interessa, m'interessen el present i el futur.” Jo, que hi anava per la meua tesina, vaig estar a punt de dir-li que me'n tornava! Era una declaració de principis. Volent dir: “No sóc un vell nostàlgic: sóc un polític en actiu, pendent del present i del futur. Ara, voleu que parlem dels anys trenta? Doncs parlem-ne.” I en vam parlar, fins que es va fer l'hora de dinar, i em va dir que em quedés a dinar.

En seure a taula, descobreixo la Montserrat, i veig que té la síndrome de Down. L'Antoneta fa sonar una campaneta, i apareix una noia a qui li diu que ja pot servir el primer plat. Jo sé positivament que no tenien servei, en aquella casa. Aquella no era una minyona, era una nena del poble a qui havien demanat que hi anés aquell dia. Però ell no volia que aquell noi —que tenia vint-i-dos anys i no era ningú— en tornar a Barcelona expliqués segons què.

Crec que el que en Tarradellas volia, per damunt de tot, era donar sentit a una vida —i, sobretot, a quaranta anys d'exili. Demostrar als altres, però sobretot a si mateix, que no havia estat quatre dècades, allà al mig de la Turena, fent el ruc, assegurant que era el president de la Generalitat sense que ningú no se'l prengués seriosament. Aquesta era la seva prioritat número u. Ben comprensible i ben humana. No era tant un problema de diners: era, sobretot, donar sentit a la seva vida.

Anem malament de temps, però m'agradaria dedicar els últims minuts de la conversa a l'altre president de la Generalitat que vostè ha conegut bé, en Jordi Pujol.

La primera vegada que vaig parlar amb en Pujol va ser l'any 1983, en el seu primer mandat, quan en Max Cahner, amb qui érem amics, era el conseller de Cultura. La

Generalitat decideix muntar a Madrid una exposició que es dirà “*Cataluña en la España moderna*”, prenent el títol d'en Vilar, al Centro Cultural de la plaza de Colón. Un dia, es fa una roda de premsa a la Generalitat per explicar el projecte. En acabar, en Pujol se m'acosta i em demana com em dic. Quan li dic que sóc un dels assessors de l'exposició, s'adona que no ha esmentat el meu nom. Jo miro de tranquil·litzar-lo, però ell se'm queda mirant i diu: “No tornarà a passar.”

A partir d'aleshores, ens vam anar veient, potser no de forma sovintejada, sobretot a l'època de la Fundació Acta, quan ens convidava a dinar a la Casa dels Canonges amb en Villatoro, en Cardús, la Rahola... A en Pujol, que sempre ha tingut vel·leïtats d'historiador, li ha agradat també tenir, en aquest terreny, un espàrring. Recordo un dia, a l'època de la crisi de la Unió Soviètica, i que devíem parlar del Caucas, que em va preguntar quan va ser annexionada Geòrgia a l'Imperi Rus. Moltes vegades havia tingut la sensació que t'examinava.

El cas és que ens vam anar coneixent una mica. El 2003, coincidint amb els últims mesos seus a la presidència, Tribuna Barcelona em va convidar a fer una conferència sobre en Pujol, que poc després va publicar una revista que feia la Generalitat que es deia *Idees*. Aquell mes d'agost, quan jo era de vacances a França —és una especialitat que té en Pujol, trucar-me quan sóc de vacances—, dinant a Estrasburg amb la meua dona, sona el mòbil, i la Carme Alcoriza em passa en Pujol, que em diu que li ha agradat molt aquell article sobre ell. En tornar a Barcelona, vaig anar a dinar, per única vegada, a soles amb ell. Tenia, com en Tarradellas, la revista amb un punt posat. Aquell dia, vaig dir-li que el que hauria de fer, ara que plegava, és escriure unes memòries. Ell ja s'havia alçat de taula —ho feia molt, això de començar a deambular mentre tu continuaves assegut— i em va replicar: “No, això no ho faré mai! I sap per què? Perquè seria molt crític amb mi mateix.”

el Periódico ara.cat CERCLU HISTÒRIA DE BARCELONA

LA FERIDA D'HIPERCOR. BARCELONA 1987

Programes de Memòria
Exposició organitzada pel
Museu d'Història de Barcelona

15.12.17-11.03.18 **MUHBA a FABRA I COATS**
Espai Zero. C/ Sant Adrià, 20

barcelona.cat/museuhistoria
facebook.com/barcelonacultura
twitter.com/bencultura

Ajuntament de Barcelona

© Guillemas Paig

Tres dies abans de l'esclat de la bomba, jo havia anat a veure en Pujol al despatx del passeig de Gràcia. El vaig trobar irreconeixible, desorientat, estrany. Quan es produeix la confessió, el 25 de juliol del 2014, escric un parell d'articles als diaris on mostro la meva perplexitat, el meu estupor, la meva decepció.

Quan va plegar, em va demanar que fes part del consell assessor del Centre d'Estudis Jordi Pujol. De fet, diria que és a partir de la seva jubilació que la nostra relació s'intensifica. En successives visites al despatx del passeig de Gràcia, un dia em diu que especula amb la idea d'una biografia seva escrita per mi. Jo li dic que la idea no em desagrada, però que ell ja em coneix i que no faré allò que se'n diu una "biografia autoritzada". En vam parlar dues o tres vegades més, arriba a dir que caldria parlar amb en Lara, i la idea sembla madurar. El cert és que jo sempre vaig mantenir una actitud no displicent, però sí una mica escèptica —potser recordant l'experiència de les memòries d'en Tarradellas que no van ser. Però mai no li vaig dir que no.

El fet és que no me'n torna a parlar més, fins que un dia, al diari, llegeixo que en Pujol farà les seves memòries amb la col·laboració del periodista Manuel Cuyàs. Llavors em va venir al cap aquella frase que m'havia dit a la Casa dels Canonges quan li vaig suggerir d'escriure les memòries: "No, que seria molt crític amb mi mateix." La vegada següent que ens veiem, el noto incòmode, i li dic que no m'ha de donar cap explicació. Després, quan van sortir els tres volums, em va convidar als dinars-rodes de premsa de presentació de cada un d'ells. I quan crea la beca d'estudis Jordi Pujol, em nomena president del jurat. Faig un jurat que fa un cert goig, amb col·legues com en Joaquim Albareda i la Conxita Mir, premiem treballs com el de Paola Lo Cascio, i quan acabem de fallar la tercera beca, un treball de Joan Esculies precisament sobre la relació Pujol-Tarradellas, esclata la bomba: el dia de Sant Jaume del 2014.

Tres dies abans d'aquella data, m'havia convocat al despatx del passeig de Gràcia —com havia fet moltes altres vegades. El trobo irreconeixible: em topo amb un Pujol com no l'havia vist mai. No sé com descriure-ho.

Amb el cap en un altre lloc, desorientat. Molt estrany. Fins al punt que ell mateix se n'adona i, al cap d'una estona, em diu que ho deixem per un altre dia. També he de dir que tampoc no sé exactament què volia —però havia passat altres vegades, que em feia anar allà simplement pel plaer de xerrar.

Quan, al cap de tres dies, es produeix la confessió, ho vaig entendre una mica més. Jo, a finals d'aquell agost, faig un parell d'articles, a *El País* i a *l'Ara*, mostrant la meva perplexitat, el meu estupor, la meva decepció. I ell m'envia una carta telegràfica, dues o tres ratlles, en què em diu que li sap greu i que se'n fa càrrec. Aquella tardor, decideixo contactar-hi. El vaig a veure a la porteria del carrer Mitre —l'antiga porteria de la finca, que havia estat habilitada com a cos de guàrdia dels mossos, i on ell es va entaforar, amb els seus llibres i els seus papers, després de l'esfondrament del 2014. Crec que aprecia el fet que, sense cap necessitat, el vagi a veure.

Hi vaig anar tres o quatre cops, a Mitre. En ell, hi ha moments en què detecto una certa complaença en la caiguda. Un cert recrear-s'hi, i dir: "Miri, Culla, on sóc". No diu: "Vostè que m'ha vist al Palau i al passeig de Gràcia, guaiti ara on he caigut." Però el missatge és una mica aquest. Un dia d'aquells, em fa un tempteig —molt discret i elegant, val a dir-ho— sobre si es podria escriure alguna cosa en defensa seva. I jo li contesto: "Vostè, el 25 de juliol del 2014 va obrir un forat negre al bell mig de la seva biografia. I mentre aquest forat negre estigui destapat, qualsevol que vulgui escriure amb la millor intenció sobre vostè, corre el risc de relliscar, o fer un pas en fals i caure en aquest forat. Només es podria fer això que vostè insinua, si hi posés una tapadora, en aquell forat." És una metàfora que se'm va acudir en aquell instant. Però ell la va entendre, és clar. Es tractava que ell oferís alguna explicació plausible —i una mica documentada— sobre l'origen d'aquests diners.

Quina va ser la seva reacció?

Primer intenta fugir d'estudi, i després em diu que ja hi pensarà. Punt final. Un dia li dic: "Quan vostè era al govern, jo mai no li vaig fer la pilota. Doncs ara, menys! Ja sap que un dels meus pitjors defectes és la sinceritat." I ell em respon: "Aquesta és una de les raons per la qual m'agrada parlar amb vostè." Si és veritat o no, no ho sé, però en tot cas jo l'he utilitzada amb ell, aquesta sinceritat, com acabo d'explicar. Posteriorment, em truca per dir-me que un amic li ha deixat un despatx al carrer Calàbria. Allà vaig a visitar-lo de tant en tant —una mica com amb en Tarradellas: si fa temps que no hi vaig, em truca per recordar-m'ho, perquè com em va dir en una ocasió, "a mi em reconforta parlar amb vostè, Culla".

De manera que tinc la sensació que, d'una manera no igual però semblant a la meua relació amb en Tarradellas a la Via Augusta des del 1981-82 fins poc abans de la seva mort, amb en Pujol ara hi he establert una re-

LA FUNDACIÓ ACTA

La mala relació de Pujol amb el món cultural i intel·lectual, no cal descobrir-la ara. Ara bé, hi ha un moment, al 1987, que es crea el que és vist com un think tank vinculat al pujolisme, la Fundació Acta, que les males llengües diuen que vol dir “Associació del Culla i Tres Amics”.

Quan algú va escriure aquesta enginyositat, jo vaig replicar dient: “No, Associació del Culla i Trenta Amics”, perquè n’eren uns quants més. Però sí, vaig ser-ne el president fundacional i el president diguem-ne funerari, és a dir, el que la va enterrar.

En realitat, el nom no volia dir res. El vam triar pensant en la idea d’aixecar acta, una idea que —crèiem— inspirava seriositat. En aquell moment, a final dels anys vuitanta, l’hegemonia en el terreny del discurs intel·lectual de les posicions antinacionalistes era abassegadora. Era l’època daurada d’aquell maragallisme —que després, quan en Pasqual Maragall va arribar a la presidència de la Generalitat, no va existir— entès com l’antipujolisme: la Barcelona ciutat-estat, d’esquena a la Catalunya carrinclona, carlina, resclosida i arnada. En aquestes condicions, una gent, que ens coneixem poc entre nosaltres, vam pensar que calia contraatacar i que de l’hegemonia total d’aquest discurs passéssim a una situació, no dic d’empat, però sí una mica més equilibrada.

Una gent entre la qual cal esmentar, a més de vostè que n’era el president, Vicenç Villatoro, Salvador Cardús, Pilar Rahola, Imma Tubella, Albert Viladot i Josep Gifreu. Com va néixer, la iniciativa?

En unes jornades organitzades per en Max Cahner a Vic el 1987, hi vaig presentar una ponència que vaig titular “Per un nacionalisme desacomplexat”. Expressió que va fer fortuna i que va servir per dir “deixem d’acotar el cap”. Ser nacionalista tal com ho som els que ho som a la Catalunya d’aquesta època, no és ni anar amb trabuc, ni ser allò que en castellà en diuen ser un “*meapilas*”, ni ser uns reaccionaris. Nosaltres també podíem parlar de modernitat.

Per tenir un aixopluc, vam organitzar la Fundació Acta, i recordo que en Carles Ferrer Salat em va dir que allò, per a ell, era el think tank de Convergència. Nosaltres mai no ens havíem autodefinit així, però entenc perfectament l’etiqueta —i tampoc no em repugna. Amb el benentès que la majoria dels membres de la Fundació, començant per un servidor, no vam ser mai de Convergència: ni abans, ni durant ni després.

Com van ser rebuts, quin impacte van tenir?

Crec que ens va beneficiar, sobretot, l’efecte sorpresa. Això, a la guerra, passa a vegades: una petita unitat militar fa un cop d’efecte i, com que l’enemic no se l’espera, sembla que siguin més i que siguin més forts. Vam descol·locar una mica, entrant en debats i temàtiques que semblaven reservats a aquell discurs hegemònic. Això va tenir una dimensió organitzada amb actes públics —conferències, taules rodones— i amb publicacions que recollien aquestes activitats. Jo vaig tenir un grapat de polèmiques a la premsa amb gent com en Pep Subirós, el Félix de Azúa o l’Eugenio Trías. Però el sol fet que saltéssim a l’arena i els plantéssim cara —amb independència que després, en el combat, quedéssim més o menys escalabrats o que els escalabrats fossin ells: cada duel era una història—, va modificar el clima: d’aquella sensació de monopoli indiscutit, de discurs únic, es va passar a una relació més equilibrada.

Amb tot, cap a mitjan dels anys noranta, la Fundació deixa d’actuar i vostè la dissol, legalment, l’any 1997, al cap de deu anys de la creació. Què havia passat?

La Fundació, si en darrer terme va desaparèixer, no va ser tant per factors externs com per factors interns: el fet que la que n’era directora des de l’inici, la Pilar Rahola, l’any 1993 es deixés temptar per l’Àngel Colom i saltés a la política de la mà d’ERC, va infligir-nos un dany irreparable. Perquè si el món convergent ja trobava que la Fundació no tenia un especial interès —no hi veien una rendibilitat immediata, traduïble en vots—, la decisió personal i respectable de la Pilar va fer que pensessin que, quan algú d’Acta saltava a la política, no ho feia en els seus rengles sinó en els de la competència! De fet, la seva activitat efectiva va cessar el 1994.

Era un moment també en què potser les circumstàncies ja eren unes altres, i que al marge de la Fundació Acta van sorgir una sèrie d’opïnadors —com en Francesc-Marc Álvaro, però no només— que pel seu compte plantaven cara a una hegemonia que potser ja no era tan abassegadora. Aleshores vaig considerar que la Fundació havia tingut el seu moment —en el punt àlgid havíem arribat a ser vint-i-cinc o trenta membres—, però també que aquell moment ja havia passat. Vaig tenir clar que era millor matar-ho, no deixar que s’anés podrint, i el 1997 vam dissoldre legalment la Fundació. Pel que em van explicar, vam ser l’única, almenys en aquell moment, del registre de fundacions de la Generalitat que es va dissoldre.

Pel que fa a l'afer de la confessió d'en Pujol, jo no tinc encara cap resposta. He intentat que ell m'ho contestés, però no me n'he sortit. Ara, que ell hi té una responsabilitat, el que se'n diu *culpa in vigilando*, em sembla indiscutible. I ell mateix n'és conscient, d'això.

lació, en què a ell li agrada parlar amb mi i comentar l'actualitat política —a vegades penso que és també perquè no va sobrat d'interlocutors. Però, en tot cas, ho faig amb molt de gust. Si, quan ell estava en el cim del seu poder, jo no havia tingut mai —i ho dic amb fermesa— cap pretensió d'ocupar cap càrrec, ara ni el més malpensat pot imaginar que si hi mantinc el contacte és per obtenir alguna cosa. Em sembla que és flagrant.

Com en el cas d'en Tarradellas, encara la relació amb en Pujol és diferent i més perllongada en el temps, considero un petit privilegi haver tingut oportunitat d'haver observat de prop, moltes hores sumades si ho vas a comptar, un personatge que, amb totes les seves misèries, és un dels personatges importants de la història política catalana del segle XX.

Ara m'esmentava la confessió del dia de Sant Jaume del 2014, un comunicat on Pujol acaba dient que espera que serveixi de “reparació del mal i d'expiació per a mi mateix”. A partir d'aquest coneixement personal, com s'ho explica aquest afer?

Pel que fa als orígens de l'afer, confesso que, després de tres anys i mig, i d'haver parlat amb ell força hores, jo encara no tinc cap resposta. Si em fessin dir quin era l'origen d'aquests diners —si el que ell diu o bé el que molta gent sospita—, jo, ni sota la pitjor tortura, no sabria donar una resposta. No ho sé! M'ho he preguntat desenes i desenes de vegades. I he intentat, com deia abans, que ell, que és qui pot, em contestés. Però és evident que no me n'he sortit.

Poc després que esclatés la bomba, a finals d'agost del 2014, el seu cunyat Francesc Cabana em va dir: “Però si és un home que mai no ha donat importància als diners!” I jo hi afegeixo, de la meua pròpia collita, que no li he vist mai escriure amb res que no fos un bolígraf escolar, d'aquells que quan jo era jove costaven set pessetes. I ho dic perquè a mi m'agraden molt les plomes estilogràfiques. Mai no li has vist lluir un re-

lotge car. Mai no li has vist lluir la gamma de corbates d'en Duran Lleida. I jo, de corbates, hi entenc una mica, si se'm permet l'acotació. Un home que ha viscut tota la vida en el mateix pis que el pare li va comprar quan es van casar fa seixanta anys, per què els volia, els diners? Insisteixo: faig una separació estricta entre ell i la resta de la família. Però ell, personalment, per què els volia?

Per tant, hi ha coses que no m'encaixen, i que m'impedeixen entendre realment què hi ha al darrere d'això. Hi ha una anècdota significativa: en aquesta conversa meva amb ell tres dies abans de l'esclat de la bomba, va haver-hi un moment gloriós. Ell, ja ho he dit, estava molt descentrat. En un moment determinat, em pregunta si tinc les memòries de l'Ortínez, *Una vida entre burgesos*, i si l'hi podria deixar, perquè ha perdut el seu exemplar del llibre. Al cap d'uns minuts, obre el primer calaix de la taula on seia, i apareix el llibre de l'Ortínez. Va ser quan vaig acabar de veure que aquell dia no era ell, que passava alguna cosa estranya.

Però per què ho esmento? Perquè el llibre de l'Ortínez parla d'en Florenci Pujol i del tràfic de divises a Tànger. Era això, el que ell buscava en aquell moment? No ho sé. Però que en Florenci Pujol els diners no els havia fet venent vetes i fils, això és públic i notori. Fins i tot el seu nom va sortir al BOE en una relació de gent sancionada per tràfic de divises. Que el pare tingués un patrimoni considerable i eventualment en part situat a fora, és absolutament plausible. Que el deixés al fill per si un dia anaven mal dades... Sincerament, sobre el cas concret, no ho sé!

Ara, que ell hi té una responsabilitat, allò que els advocats en diuen *culpa in vigilando*, em sembla indiscutible. Es va despreocupar del que feien els fills, i per tant hi té una responsabilitat, segurament no penal, però sí moral. I ell mateix d'això n'és conscient, crec.

Llegirem mai una biografia seva de Pujol?

Si mai arribava a acabar aquestes memòries que ara tinc aparcaades, segurament hi hauria d'haver un capítol sencer dedicat al Pujol que jo he conegut, he observat i he analitzat, modestament. Però no en tinc escrit ni una ratlla. A vegades he arribat a pensar, però sense anar més enllà, en la possibilitat de fer-ne un llibre, no sé en quin format, si una biografia o què, però que respongui al fet —potser és pretensions per part meua— que si bé és evident que hi ha molta gent que l'ha conegut molt més que jo, en canvi que l'hagin conegut tant com jo, que tinguin l'ofici d'historiador i que tinguin el *background* d'haver estudiat Convergència i els altres partits, potser d'aquests ja no n'hi ha tants.

Però, de moment, pel que fa a escriure llibres, estic en un període de repòs. Hi ha gent que em demana si ja estic preparant la segona part del *Tsunami*, però jo els dic que cal esperar que les aigües baixin una mica. Amb aquests sobresalts, i amb cops d'efecte i sorpreses cada dia, no es pot escriure res. ■